

Uwarunkowania pracy z uczniem zdolnym

Wstęp

Jednym z najważniejszych zagadnień edukacyjnych współczesnej epoki jest odpowiednio wczesne diagnozowanie i wspieranie rozwoju uczniów zdolnych. W coraz szybciej i intensywniej rozwijającym się świecie wzrasta społeczne zapotrzebowanie na ludzi zdolnych i twórczych.

Jednak uczniowie zdolni stanowią poważne wyzwanie dla nauczycieli i wychowawców. Uczniowie zdolni, szczególnie zdolni, wybitnie zdolni i geniusze są, obok innych grup uczniów szczegółowo opisanych w poprzednich rozdziałach niniejszego opracowania, dziećmi ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Są dziećmi ze zwiększonymi potrzebami edukacyjnymi.

Definicje, ustalenia terminologiczne

Według autorów opracowania „Ministerstwo Edukacji Narodowej o uczniu zdolnym” „uczeń szczególnie zdolny to ten, który ma możliwości dojścia do wybitnych osiągnięć w danej dziedzinie(...). Można tu wyróżnić uczniów uzdolnionych kierunkowo oraz uczniów uzdolnionych wszechstronnie. Uczeń wybitnie zdolny charakteryzuje się nie tylko wysoką inteligencją, ale jest też twórczy, a jego motywacja do nauki bywa szczególnie silna. Mówi się tu o niezwykle istotnej potrzebie osiągnięć”. (Biblioteczka reformy zeszyt 15, s. 5)

Jak widać autorzy powyżej przedstawionej definicji zamiennie używają terminów „zdolny” i „uzdolniony” oraz „szczególnie zdolny” i „wybitnie zdolny”, co nie jest w pełni uprawnione w odniesieniu do dotychczasowych badań i terminologii przyjętej w literaturze przedmiotu, każdy z owych terminów oznacza bowiem nieco inną grupę uczniów.

W opracowaniach dotyczących zdolności funkcjonuje różnorodność podejść i definicji. Wpływa to bardzo niekorzystnie na zastosowanie wiedzy o zdolnościach w praktyce – w nauczaniu i wychowaniu dzieci i młodzieży zdolnych. Szczególnie zasadne wydaje się przeto wprowadzenie pewnego uporządkowania w terminologii dotyczącej zdolności, zainteresowań i aktywności twórczej.

Autorka, jednego z nowszych polskich poradników dotyczących kształcenia i wychowania zdolnych dzieci, Mirosława Partyka definiuje pojęcie **uczeń zdolny** na dwóch płaszczyznach:

1. Na płaszczyźnie rozumienia społecznego, potocznego a także szkolnego gdzie **uczeń zdolny** to „taki, który dobrze się uczy, jest grzeczny, ma wzorowe zachowanie i inne osiągnięcia w szkole”
2. Na płaszczyźnie rozumienia psychologicznego gdzie **uczeń zdolny** to „taki który ma wysoki iloraz inteligencji, duże osiągnięcia, wysoki poziom twórczy, to znaczy, że charakteryzuje go niepokój poznawczy, umie oderwać się od utartych schematów, potrafi znaleźć się w nowej sytuacji, ma pomysły nowych rozwiązań starych problemów, nie boi się nowych rzeczy” (Partyka, M. 1999, s. 53-54).

Zbliżonym podejściem charakteryzuje się definicja przyjęta przez nauczycieli praktyków, którzy w swojej szkole wdrożyli Szkolny System Wspierania Uzdolnień i gdzie uczeń zdolny „to uczeń wykazujący ponadprzeciętny poziom rozwoju umysłowego, połączony z ciekawością poznawczą i wysokim poziomem motywacji, przejawiającym się w samodzielnym i konsekwentnym poszukiwaniu odpowiedzi na stawiane przez siebie pytania” (Zob. <http://www.gimnazjum13.wroc.pl>).

Optymalna i efektywna praca z uczniem zdolnym wymaga od nauczycieli i wychowawców przede wszystkim zrozumienia istoty zdolności i ich uwarunkowań. Niestety pojęcie zdolności w psychologii nadal rozumiane jest wieloznacznie i nieostro. Problematyką zdolności, uzdolnień, twórczości i talentów od tysiącleci zajmowali się najwybitniejsi filozofowie i myśliciele. Szczególnie intensywnie zajmowano się zdolnościami i kształceniem uzdolnionych dzieci w II połowie XX wieku. Do dzisiaj jednak nie osiągnięto jednoznaczności w definiowaniu pojęcia zdolności i określaniu czynników wpływających na ich powstanie i rozwój. W literaturze przedmiotu termin „zdolności” rozpatrywany jest pod wieloma względami na przykład dotyczącymi samej istoty zdolności, rodzaju zdolności, podłoża i poziomu ich rozwoju, zdolności motywacji a nawet intuicji, określenia stopnia wpływu dziedziczności i oraz wychowania i nauczania na rozwój zdolności u dzieci i młodzieży.

Współcześnie większość badaczy zajmujących się naturą zdolności przyjmuje wieloczynnikowe modele zdolności, próbując przy ich pomocy wyjaśnić

złożoność genezy, rozwoju i wykorzystania zdolności i uzdolnień u ludzi wybitnych. Do najbardziej znanych modeli należą:

- Trójpierścieniowy model zdolności Josepha S. Reuzulliego
- Wieloczynnikowy model zdolności Franza Monksa
- Triadowa teoria zdolności R. B. Catella
- Sześcioczynnikowy model zdolności J. Strelaua
- Teoria wielorakiej inteligencji H. Gardnera
- Model intelektu J. P. Guilforda.

Na potrzeby niniejszego opracowania można przyjąć, że **zdolności** to „właściwości psychiczne funkcjonalnie związane z podłożem organicznym stanowiące stosunkowo trwale syntetyczne cechy osobowości człowieka, uformowane przez działanie i temu działaniu służące, czyli warunkujące sprawne i skuteczne wykonywanie prostych, złożonych i coraz bardziej skomplikowanych czynności i działań w procesie uczenia się i pracy”(Panek,W. 1977, s. 15).

Zdolności czyli, właściwości, które decydują o różnicach między osiągnięciami ludzi w rozmaitych działaniach można podzielić na **zdolności ogólne (inteligencja**, czyli spostrzeganie wzrokowe, słuchowe, koncentracja, pamięć, inaczej ogólna zdolność do uczenia się i rozwiązywania problemów pojawiające się w wielu czynnościach) i **zdolności specjalne (kierunkowe, specyficzne, uzdolnienia**, pojawiające się tylko w określonych czynnościach na przykład uzdolnienia językowe, artystyczne, matematyczne, sportowe itp.) oraz **zdolności twórcze** (czyli „sprawności w zakresie wykonywania operacji umysłowych takich jak abstrahowanie, dokonywanie skojarzeń, rozumowanie dedukcyjne, rozumowanie indukcyjne, myślenie metaforyczne, dokonywanie transformacji na obiektach lub ich wewnętrznych reprezentacjach”(Nęcka,E.1998)).

Potocznie pojęcie zdolności i uzdolnienia są często ze sobą utożsamiane. Należy je jednak rozumieć inaczej. „Zdolności są określeniem pewnej potencjalnej możliwości do wykonania czynności, uzdolnienia zaś to określenie zespołu zdolności oraz nabytych wiadomości i umiejętności, które wpływają na poziom wykonania danej czynności – na aktualnie uzyskany wynik” (Lewowicki,T.,1986, s. 37).Podobnie uzdolnienia definiuje Włodzimierz Szewczuk jako „zespół zdolności warunkujący działalność na wysokim poziomie wykonawczym”(Szewczuk, W. ,1979) oraz Wincenty Okoń „ uzdolnienie to

swoisty układ zdolności warunkujących ponadprzeciętny poziom wykonania jakiegoś rodzaju działalności na przykład naukowej, literackiej, muzycznej, technicznej, sportowej czy organizacyjnej”.

Talent to inaczej wybitne uzdolnienia lub „wysoki stopień uzdolnienia w jakiejś dziedzinie działalności człowieka”(Szewczuk, W. ,1979).

Za ludzi zdolnych uważa się (według różnych autorów) osoby, których iloraz inteligencji wynosi powyżej 120 lub powyżej 130. Mówimy wówczas o zdolnościach ponadprzeciętnych lub wysokich i wybitnych. Generalnie rozróżnienie takie dotyczy zarówno zdolności ogólnych jak i kierunkowych (uzdolnień) – te powyżej przeciętnej nazywane są wówczas wysokimi lub wybitnymi.

Z terminologią dotyczącą zdolności, talentu i twórczości związane jest pojęcie zainteresowań. Przypomnijmy, że „**zainteresowanie** jest to względnie trwała obserwowalna zdolność dążność do poznawania otaczającego świata przybierająca postać ukierunkowanej aktywności poznawczej o określonym nasileniu, przejawiająca się w selektywnym stosunku do otaczających zjawisk, to znaczy:

- w dostrzeganiu określonych cech przedmiotów oraz związków, zależności między nimi, a także wybranych problemów
- w dążeniu do ich zbadania, poznania, rozwiązania oraz
- w przeżywaniu różnorodnych uczuć (pozytywnych i negatywnych) związanych z nabywaniem i posiadaniem wiedzy” (Gurycka, A., 1978, s. 33-34)

Charakterystyka ucznia uzdolnionego

Dzieci i młodzież uzdolnione cechują się ponadprzeciętnym rozwojem intelektualnym (czyli wysokim poziomem zdolności ogólnych) oraz specyficznymi cechami charakteru i osobowości:

- ciekawością świata i ludzi, darem bystrej obserwacji otoczenia i świata
- dociekliwością, zadawaniem dużej ilości pytań
- szerokim wachlarzem zainteresowań
- wykonywaniem zadań umysłowych z przyjemnością

- umiejętnością skupiania uwagi przez dłuższy czas na tym, co je interesuje
- bogatą wyobraźnią, ciekawymi, oryginalnymi pomysłami
- potrzebą wyrażania swoich wrażeń, myśli i emocji w różnej formie
- niezależną postawą
- poczuciem humoru (Por. Partyka, M., 1999, str. 59)
- pragnieniem eksperymentowania, wysokim poziomem twórczym
- umiejętnością oderwania się od utartych schematów
- silnymi, często wielostronnymi zainteresowaniami
- wytrwałością i samodzielnością
- silną motywacją do zajmowania się wybranymi dziedzinami działalności
- oryginalnym i twórczym podejściem do wielu problemów i zadań
- silną potrzebą osiągnięć
- poczuciem własnej wartości

Rozwój dzieci twórczych, uzdolnionych i zdolnych nie zawsze przebiega jednak harmonijnie, łagodnie, bez zakłóceń i zaburzeń. Wykazują one pewne skłonności do przejawiania cech negatywnych, mają trudności w reakcjach interpersonalnych. Wielu psychologów uważa, że wybitne zdolności twórcze lub kierunkowe już przez „tę wybitność” powodują, iż ogólny rozwój intelektualny, emocjonalny i społeczny takiej osoby nie jest rozwojem harmonijnym.

Do najczęściej opisywanych i omawianych cech negatywnych należą:

- wykazują nadwrażliwość tego typu, że bardzo łatwo zniechęcają ich porażki
- wykazują trudności we współżyciu z rówieśnikami z klasy lub szkoły
- posiadają wybitne zdolności w jednej dziedzinie ale zarazem bardzo ograniczone w innej
- źle adaptują się do nowych warunków
- rozwój ich uzdolnień przypomina sinusoidę (przyśpieszenia rozwoju i jego regresy)
- czują się wyobcowani lub są izolowani od grupy kolegów i koleżanek
- zbyt chętnie przebywają w towarzystwie gdyż wśród rówieśników nie znajdują zrozumienia lub partnerów do wymiany myśli
- przejawiają chęć ciągłego imponowania i dominacji

- okazują zarozumiałość i lekceważenie (często zarówno uczniom jak i nauczycielom)
- są chwiejni emocjonalnie, nieśmiali, lękowo nastawieni lub agresywni
- cechuje ich poczucie wyjątkowości, pogarda dla innych

Elżbieta Suprym, cytując za Kathleen Kardaros omawia najczęściej występujące obszary „inności” dzieci zdolnych, nazywając je nadpobudliwościami. Są to tak zwane:

- nadpobudliwość intelektualna, charakteryzująca się mnogością pytań poznawczych stawianych przez dziecko otoczeniu
- nadpobudliwość wyobrażeniowa związana z budowaniem wewnętrznego świata i uzewnętrznianiem swoich reakcji na wydarzenia tego świata
- nadpobudliwość emocjonalna związana z niezaspokojeniem większej ilości emocji niż u innych dzieci oraz z rozdziwieniem rozwoju twórczego, intelektualnego i emocjonalnego
- nadpobudliwość zmysłowo-sensoryczna związana z większą wrażliwością na bodźce zmysłowe i powodująca często nadpobudliwość ruchową, przymus pracy uczulenia i alergię
- nadpobudliwość psychomotoryczna często interpretowana jako brak skupienia i uwagi, częste dekoncentrowanie się, u dzieci zdolnych związana najczęściej z wykonywaniem kilku czynności myślowych równocześnie

Diagnoza

W polskim systemie edukacyjnym brak jest jednoznacznie określonych kryteriów (i sprawdzonych metod diagnostycznych) do identyfikowania uczniów ponadprzeciętnie czy wybitnie zdolnych i uzdolnionych. Pomimo głoszenia przez MEN od kilku już lat, iż „istotne zadanie nowe ustroju szkolnego to wskazanie drogi zaspokojenia potrzeba edukacyjnych uczniów szczególnie zdolnych. Doprowadzenie do stworzenia takich form organizacyjnych pracy z uczniami zdolnymi, które nie pozwolą na zmarnowanie ich talentów” (biblioteczka reformy zeszyt 15 str. 3) nadal widoczny jest brak ogólnie dostępnych procedur

diagnozowania dzieci zdolnych i uzdolnionych. Jedynie nieliczne szkoły, poradnie psychologiczno-pedagogiczne czy fundacje i stowarzyszenia (wspierające merytorycznie i materialnie uczniów uzdolnionych) wypracowały własne spójne systemy diagnozy, identyfikacji czy kwalifikacji uczniów zdolnych. W większości przedszkoli i szkół jedynym stosowanym narzędziem diagnostycznym jest intuicja, doświadczenie pedagogiczne nauczyciela oraz prowadzone przez niego obserwacje głównie osiągnięć uczniów. Aby właściwie móc dostosowywać treści, metody i formy pracy do potrzeb możliwości uczniów zdolnych należy działania wychowawcze i dydaktyczne poprzedzić wieloetapową, szeroką diagnozą prowadzoną na dwóch poziomach:

- psychologicznym – badanie poziomu inteligencji, poziomu zdolności specjalnych, cech charakteru i osobowości ucznia
- psychopedagogicznym – ocena poziomu osiągnięć ucznia (por. Painter, F., 1993)

z wykorzystaniem wielu metod np.

- obserwacja (prowadzona przez nauczycieli lub/i specjalistów)
- fachowe opinie nauczycieli o uczniu
- charakterystyki ucznia napisane przez nauczycieli w oparciu o tak zwane listy kontrolne dla nauczycieli lub/i kwestionariusze umiejętności uczniów (np. autorstwa S. R. Layrocka)
- sprawdziany umiejętności, testy szkolne
- analiza dokumentacji szkolnej (np. arkusze ocen, świadectwa) oraz pozaszkolnej (dokumentacje dotyczące udziału i osiągnięć w konkursach, olimpiadach zawodach itp., portfolio ucznia)
- testy psychologiczne (testy badające poziom inteligencji, kwestionariusze zainteresowań, próby zdań niedokończonych, Test Wyobraźni Twórczej J. Kujawskiego i inne)
- konkursy, olimpiady
- tak zwane nominacje przyznawane przez eksperta
- opinie rodziców o dziecku
- ankiety dla rodziców (np. opracowana przez D. Lewisa) lub/i kwestionariusze do wykrywania wybitnych uzdolnień u dziecka (np. w opracowaniu D. Weeksa)
- opinie socjometryczne grupy rówieśniczej

- analiza wytworów ucznia

Akty prawne

Akty prawne dotyczące wspomagania kształcenie i wychowywania uczniów zdolnych i uzdolnionych oraz udzielania im pomocy stypendialnej i finansowej dotyczą w szczególności udzielania pomocy dziecku zdolnemu w wieku przedszkolnym i organizowania stałej nad nim opieki przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne, zakresu, zasad i form pomocy udzielanej uczniom, rodzicom i nauczycielom przez poradnie, pedagogów i psychologów zatrudnionych w szkołach i placówkach, zadań szkoły w rozwijaniu zainteresowań i uzdolnień uczniów, oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów, regulacji prawnych zawartych w statutach szkół w zakresie indywidualizacji procesu nauczania i wspierania uczniów zdolnych, realizowania indywidualnych programów lub indywidualnego toku nauki oraz indywidualnego toku studiów, organizowania oraz sposobu przeprowadzania konkursów, turniejów i olimpiad, preferencji w zakresie trybu przyjmowania uczniów do szkół oraz przechodzenia z jednych typów szkół do innych, preferencji przysługujących kandydatom do szkół wyższych.

Dostosowanie

Jak widać przepisy prawne nakładają na szkołę obowiązek rozwijania szczególnych uzdolnień i zainteresowań uczniów oraz określają warunki ich rozwijania przez dostosowanie zakresu treści, tempa oraz metod i form uczenia do indywidualnych możliwości i wielorakich potrzeb uczniów zdolnych, uzdolnionych i twórczych.

Dostosowanie takie polegać powinno w pierwszej kolejności na:

- indywidualizacji opanowywanych treści, metod i tempa pracy
- stwarzaniu atmosfery akceptacji
- wdrażaniu do samodzielnej pracy

- pogłębianiu i rozszerzaniu zakresu opanowywanych wiadomości i umiejętności
- zwiększaniu (stopniowym) wymagań, tak aby nie przekraczały one jednak możliwości ucznia
- utrzymywaniu wysokiego poziomu trudności zadań stawianych uczniowi
- wskazywaniu dodatkowych źródeł wiedzy
- inspirowaniu do poszukiwania problemów, wymagających rozwiązania
- zachęcaniu do kreatywności, do tworzenia rozwiązań w sposób oryginalny
- uczeniu kreatywności i twórczego myślenia
- pobudzaniu ciekawości poznawczej
- doskonaleniu umiejętności myślenia abstrakcyjnego
- rozwijaniu wyobraźni
- wyrabianiu odporności na niepowodzenia i ewentualne porażki
- aktywizowaniu uczniów do współpracy z innymi uczniami przy rozwiązywaniu zadań problemowych
- stwarzaniu warunków do powstawania inicjatyw uczniowskich (i do ich realizacji)
- rozbudzaniu pracowitości i krytycznej oceny rzeczywistości
- wdrażaniu do samorozwoju, do systematycznej pracy w tym kierunku.

W stosunku do uczniów uzdolnionych szczególnie ważne są następujące działania dydaktyczne nauczyciela, które wywołują i podtrzymują proces uczenia się oraz utrwalają rezultaty uczenia się (Por. Galloway, C. 1988):

- przyciąganie i ukierunkowywanie uwagi
- pobudzanie do przypominania sobie podstawowych wiadomości lub/i umiejętności stanowiących warunek wstępny uczenia się
- informowanie uczniów o szczegółowych celach uczenia się
- dostarczanie odpowiednich bodźców
- podawanie wskazówek dotyczących uczenia się
- dostarczanie korygujących informacji zwrotnych
- ocenianie wyników
- wprowadzanie ćwiczeń, które zapewnią przechowywanie informacji w pamięci.

Aby umożliwić uczniom uzdolnionym optymalny rozwój osobowości i przyczynić się do rozwoju ich aktywności twórczej nauczyciele powinni:

- wykorzystywać metody, w których występują sytuacje problemowe z możliwością samodzielnego odkrywania wiedzy przez uczniów
- stosować w procesie kształcenia rozmaite zadania realizacyjne, takie jak:
 - zadania poznawcze (przyswajanie gotowej wiedzy, poszukiwanie i przyswajanie gotowej wiedzy, samodzielne dochodzenie do wiedzy)
 - zadania rozwijające rozumienie
 - zadania utrwalające wiedzę
 - zadania rozwijające umiejętności i nawyki
 - zadania wyrabiające sprawność stosowania wiedzy w sytuacjach typowych
 - zadania wyrabiające sprawność stosowania wiedzy w sytuacjach problemowych
 - zadania rozwijające myślenie i działanie twórcze
 - zadania rozwijające zdolności wartościowania (Za Puślecki.s. 47)

Praca z uczniem zdolnym to stymulacja jego rozwoju, to oddziaływania wielokierunkowe, które muszą polegać na rozwijaniu zdolności ogólnych, doskonaleniu zdolności kierunkowych, ćwiczeniu umiejętności myślenia twórczego (ten obszar jest szczególnie zaniedbany w pracy polskiej szkoły) oraz wspomaganii sfery motywacji i kontaktów międzyludzkich.

Działania takie są szczególnie istotne gdyż uczniowi zdolnemu, który charakteryzuje się wieloma cechami pozytywnymi często towarzyszą skłonności negatywne. Są to, obserwowane przez nauczycieli i opisane przez badaczy, zakłócenia harmonijnego rozwoju. W szczególności dotyczą one rozwoju emocjonalnego i społecznego. Najczęściej spotykane dysharmonie zostały omówione w podpunkcie, dotyczącym charakterystyki ucznia zdolnego.

Formy organizacyjne

Stosowanie powyżej omówionych metod pracy z uczniami zdolnymi wymaga od szkół i nauczycieli głębokiego zreformowania systemu klasowo – lekcyjnego i prowadzenia zajęć w innych formach organizacyjnych. Mogą to być :

- Praca indywidualna (tzw. jednostkowa) ucznia na lekcji
- Praca zbiorowa (zespołowa)
 - praca w diadach (w parach, w dwójkach)
 - praca w triadach (praca w trójkach uczniowskich)
- Praca grupowa (w zespołach powyżej trzech uczniów)

Ten ciekawy podział form pracy zespołowej i grupowej wprowadził Władysław Puślecki (Zob. Puślecki, W., 1988) podkreślając jednocześnie, że dobór uczestników do grup i zespołów nie może być przypadkowy lecz wynikać musi z przemyślanych i przyjętych przez nauczyciela zasad.

- Kształcenie wielopoziomowe (w szkołach i klasach)
- Szkoły i klasy dla uczniów zdolnych
- Indywidualny tok nauki dla ucznia, indywidualny tok studiów dla studenta
- Indywidualny program nauki
- Indywidualny tok nauczania dla grupy uczniów zdolnych
- Łączenie nauki w szkole podstawowej i gimnazjum, w gimnazjum i szkole średniej, w liceum i wyższej uczelni
- Zajęcia pozalekcyjne (indywidualne konsultacje z nauczycielem, koła wiedzy, zainteresowań, przedmiotowe itp.)
- Zajęcia pozaszkolne (kluby, placówki wychowania pozaszkolnego, domy kultury itp.)
- Udział w obozach naukowych (śródrocznych i wakacyjnych)
- Udział w konkursach, olimpiadach, turniejach, zawodach itp.
- Prezentacja dorobku uczniów na terenie klasy, szkoły, osiedla, miasta itp. (wystawy, kroniki, albumy, gazetki).

Chcąc efektywnie i skutecznie pracować z uczniami zdolnymi, wspierać i stymulować ich zdolności, uzdolnienia i zdolności twórcze ogół działań szkoły w tym zakresie powinien charakteryzować się podejściem systemowym. Działania muszą być zamierzone, zaplanowane, ukierunkowane i dobrze przygotowane. Podstawą powinien być program pojmowany jako układ zadań realizacyjnych, które warunkują osiągnięcie zamierzonego wyniku (Por. Puślecki, W.1998).

Rodzice

Właściwa troska o dziecko zdolne wymaga od jego rodziców :

- Świadomości, że rodzina jest największym i najważniejszym stymulatorem rozwoju zdolności i aktywności twórczej dziecka
- Świadomości, że pierwsze lata życia dziecka mają fundamentalne znaczenie dla rozwoju zdolności i twórczości w całym życiu człowieka
- Wiedzy na temat prawidłowości rozwojowych człowieka
- Dobrej znajomości siebie i swojego dziecka
- Umiejętności aktywnego słuchania
- Cierpliwości i otwartości w odpowiadaniu na pytania stawiane przez dziecko
- Towarzyszenia mu w poznawaniu świata
- Uszanowania jego odrębność
- Rozwijania zainteresowań i twórczej aktywności
- Dostrzegania mocnych stron dziecka
- Umiejętności obiektywnego rozpoznawania zdolności u swego dziecka
- Umiejętnej współpracy ze szkołą, placówkami pozaszkolnymi i innymi
- Zapewnienia takiego klimatu wychowawczego, który sprzyja otwartości dziecka na nową wiedzę

Bibliografia

1. Galloway, C.(1988). Psychologia uczenia się i nauczania t. I. Warszawa: PWN
2. Gurycka, A.(1978). Rozwój i kształtowanie zainteresowań. Warszawa: WSiP
3. Lewowicki, T.(1986). Kształcenie uczniów zdolnych. Warszawa: WSiP
4. Nęcka, E.(1998). Trening twórczości. Kraków: „Impuls”
5. Okoń, W.(1981). Słownik pedagogiczny. Warszawa: PWN
6. uczniu zdolnym. (1999). Warszawa: MEN

7. Painter, F.(1993). Kim są wybitni ?. Warszawa: WSiP
8. Panek, W.(1977). Zachowanie się szczególnie zdolnych uczniów w sytuacjach szkolnych. Białystok: Sekcja Wydawnicza UW
9. Partyka, M.(1999). Zdolni, utalentowani, twórczy. Warszawa: CMPP-P MEN
10. Puślecki, W.(1998).Wspieranie elementarnych zdolności twórczych uczniów. Kraków: „Impuls”
11. Słownik psychologiczny. (1997). Red. W. Szewczuk. Warszawa: WP
12. Suprym, E.(2000). Aspekty przygotowania rodziny do pracy z dzieckiem zdolnym. W: Modele opieki nad dzieckiem zdolnym. Red. M. Partyka. Warszawa: CMPP-P

Literatura polecana

1. Andrukiewicz, W.(2001). Wykształcenie przez sukces. „Edukacja i dialog” 2001 nr 1
2. Arends, R. I.(1998). Uczymy się nauczać. Warszawa: WSiP
3. de Bono, E.(1994). Naucz swoje dziecko myśleć. Warszawa: „Prima”
4. de Bono, E.(1995). Naucz się myśleć kreatywnie. Warszawa: „Prima”
5. Borzym, I.(1979). Uczniowie zdolni. Warszawa: PWN
6. Brejnak, W.(1993). Kocham i wychowuję. Warszawa: OW-P „Adam”
7. Buzan, T.(1996). Rusz głową. Łódź: „Ravi”
8. Buzan, T.(1997). Pamięć na zawołanie. Łódź: „Ravi”
9. Czerniawska, E., Ledzińska, M.(1994). Ja i moja pamięć. Warszawa: WSiP
10. Dobrołowicz, W.(1982). Psychologia twórczości w zarysie. Kielce: WSP
11. Dobrołowicz, W.(1993). Psychika i bariery. Warszawa: WSiP
12. Dobrołowicz, W.(1994). Edison-droga do sukcesu. Warszawa: WSiP
13. Eby, I. W., Smutny, I. F.(1998). Jak kształcić uzdolnione dzieci i młodzież. Warszawa: WSiP
14. Erickson, E.(1997). Dzieciństwo i społeczeństwo. Poznań: REBIS
15. Fijewski, P.(1993).Jak rozwinąć skrzydła. Warszawa: „Intra”
16. Galloway, C.(1988). Psychologia uczenia się i nauczania t. I. Warszawa: PWN
17. Gardner, H.(2002). Inteligencje wielorakie. Teoria w praktyce. Poznań: Media Rodzina
18. Gloton, R., Clero, C.(1985).Twórcza aktywność dziecka. Warszawa: WSiP

19. Goleman, D.(1997).Inteligencja emocjonalna. Poznań: Media Rodzina
20. Gozdek-Michaelis, K.(1995). Super możliwości twojegoumysłu. Warszawa: „Comes”
21. Góralski, A.(1989).Twórcze rozwiązywanie zadań. Warszawa: PWN
22. Góralski, A.(1990).Być nowatorem. Poradnik twórczego myślenia. Warszawa: PWN
23. Gurycka, A.(1978). Rozwój i kształtowanie zainteresowań. Warszawa: WSiP
24. Knoblauch, J.(1998). Sztuka uczenia się. Warszawa: Vocatio
25. Kujawski, J. (2000). O testach zdolności twórczych. W: Modele opieki nad dzieckiem zdolnym. Red. M. Partyka. Warszawa: CMPP-P
26. Lang, G.(1995).Jak być lepszym w szkole. Trening mentalny dla dzieci i młodzieży. Gdańsk: Wydawnictwo Neptun
27. Lewis, D.(1988).Jak wychować zdolne dziecko. Warszawa: PZWL
28. Lewowicki, T.(1986). Kształcenie uczniów zdolnych. Warszawa: WSiP
29. Limont, W.(1992). Modele zdolności. „Kultura i Edukacja” nr 2
30. Łukasiewicz, M.(1999). Sukces w szkole. Poznań: ODU
31. Maksymowska, E., Wojna, A. Program wspierania w rozwoju. „Remedium” 1997 nr 11, 1998 nr 1
32. Matczak, A.(1982). Style poznawcze. Warszawa: PWN
33. Modele opieki nad dzieckiem zdolnym (2000). Red. M. Partyka. Warszawa: CMPP-P
34. Nakoneczna, D.(1980). Kształcenie wielostronne stymulujące rozwój uzdolnień. Warszawa: WSiP
35. Nęcka, E.(1995). Proces twórczy i jego ograniczenia. Kraków: „Impuls”
36. Nęcka, E.(1998). Trening twórczości. Kraków: „Impuls”
37. Nęcka, E.(1994). TRoP...Twórcze rozwiązywanie problemów. Kraków: „Impuls”
38. Niemierko, B.(1999). Między oceną szkolną a dydaktyką. Warszawa: WSiP
39. O uczniu zdolnym. (1999). Warszawa: MEN
40. Painter, F.(1993). Kim są wybitni ?. Warszawa: WSiP
41. Panek, W.(1977). Zachowanie się szczególnie zdolnych uczniów w sytuacjach szkolnych. Białystok: Sekcja Wydawnicza UW
42. Partyka, M.(1999). Zdolni, utalentowani, twórczy. Warszawa: CMPP-P MEN
43. Partyka, M.(2000). Dzieci zdolne. Warszawa: CMPP-P MEN

44. Pietrasziński, Z.(1969). Myślenie twórcze. Warszawa: PZWS
45. Puślecki, W.(1998).Wspieranie elementarnych zdolności twórczych uczniów. Kraków: „Impuls”
46. Rau, K., Ziętkiewicz, E.(2000). Jak aktywizować uczniów. Poznań: OW G&P
47. Reid, J. A., Forrestal, P., Cook, J.(1996). Uczenie się w małych grupach w klasie. Warszawa: WSiP
48. Rimm, S. B.(1994).Bariery szkolnej kariery. Dlaczego dzieci zdolne mają słabe stopnie? Warszawa: WSiP
49. Schulz, R.(1990). Twórczość- społeczne aspekty zjawiska. Warszawa: PWN
50. Shapiro, L. E.(1999). Jak wychowywać dziecko o wysokim EQ ? Warszawa: Prószyński i S- ka
51. Smith, A.(1997). Przyspieszone uczenie się w klasie. Katowice: WOM
52. Smith, A.(1989). Umysł. Warszawa: PZWS
53. Sperling, A. P.(1995). Psychologia. Poznań: „Zysk i S- ka”
54. Suprym, E.(2000). Aspekty przygotowania rodziny do pracy z dzieckiem zdolnym. W: Modele opieki nad dzieckiem zdolnym. Red. M. Partyka. Warszawa: CMPP-P
55. Taraszkiewicz, M.(1998). Jak uczyć lepiej ?. Warszawa: CODN
56. Tyszkowa, M.(1990). Zdolności, osobowość i działalność uczniów. Warszawa: PWN
57. Wall, W. D.(1986). Twórcze wychowanie w okresie dzieciństwa. Warszawa: PWN
58. Zborowski, J.(1986). Ćwiczenie aktywności twórczej dzieci. Warszawa: WSiP

Opracowała Lucyna Markowicz